

## Boshlang'ich sinf o'quvchilarini savod o'rgatish davrida nutqini o'stirish

Adizova Nigora Baxtiyorovna

BuxDUPI "Boshlang'ich ta'lim" kafedrası dotsenti

Shavkatova Jasmina Jamshid qizi

BuxDPI BT 3-kurs talabasi

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini savod o'rgatish davrida nutqini o'stirish, ona tili darslarida nutq o'stirishning shakl va vositalari ilmiy-nazariy tahlil qilingan.

**Kalit so'zlar:** nutq, ekskursiya, predmetli va sujetli rasm, bog'lanishli nutq, ongli ishlatish, soda yig'iq gap, soda yoyiq gap, amaliy mashqlar, chuchuk til, adabiy me'yor, sheva so'zlar

Boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilar nutqini o'stirishdir. Nutq o'stirish uch yo'nalishda: so'z ustida ishlash, so'z birikmasi va gap ustida ishlash, bog'lanishli nutq ustida ishlash orqali amalga oshirilishi metodik adabiyotlarda qayd etilgan.

Savod o'rgatish darslarida ham yuqoridagi uch yo'nalish bo'yicha ish olib boriladi. Ona tilidan olib boriladigan ishlarning hammasi, shu jumladan savod o'rgatish ham o'quvchilar nutqi va tafakkurini o'stirish bilan bog'liq holda uyushtiriladi. Savod o'rgatish davridagi ishlarning miqyosi keng bo'lib, ekskursiyalar, bolalarning kuzatishlari, predmet va sujetli rasm yuzasidan suhbat va shu kabilar bilan bog'lanadi. Bu davrda o'quvchilar nutqini o'stirishning vazifalari quyidagilardan iborat:

- 1) o'quvchilar nutqidagi kamchiliklarni to'g'rilash;
- 2) ularning tasavvur va tushuncha doirasini kengaytirish bilan bog'liq holda lug'atini boyitish;

3) o‘quvchilar nutqidagi ayrim so‘zlarning ma’nosiga aniqlik kiritish;

4) gap va uch-to‘rt gapli kichik „hikoya“ (bog‘lanishli nutq)ni og‘zaki to‘g‘ri tuzish ko‘nikmasini o‘stirish.<sup>1</sup>

O‘quvchilar nutqini rivojlantirishning yana bir usuli bu o‘quvchilar savod o‘rgatish davridanoq maqol, tez aytish va she’rlar yod oldirish, o‘quvchi nutqini ravon bo‘lishida samarali hissa qo‘shadi.

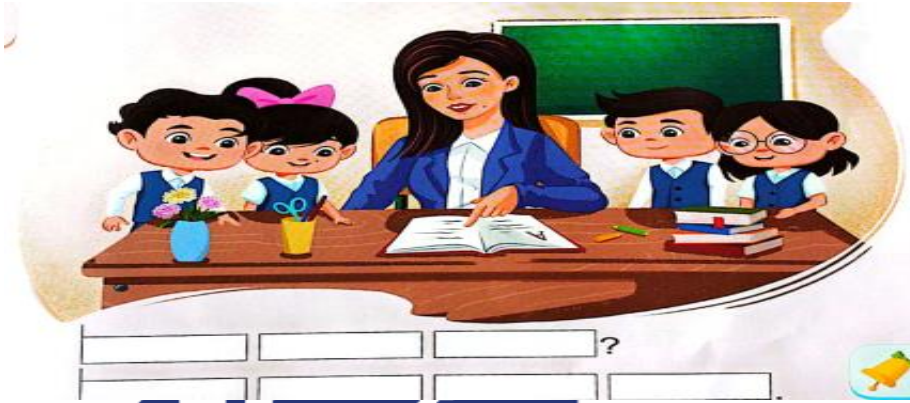
Umumiy o‘rta ta’lim maktablar uchun 2023-yil chop etilgan Alifbe darsligida ham o‘quvchi nutqini ilk kundanoq rivojlantishi maqdadida darslikning dastlabki bosqichida “Salom, maktab”(Zahro Hasanova) va “O‘zbekiston” (Anvar Obidjon) she’rlari darslikdan o‘rin olgan. Endigina maktab ostonasiga qadam qo‘ygan jajji bolajonlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, vatanga bo‘lgan muhabbat, ona tuproq singari tuyg‘ularni ilk kundanoq singdirish asosiy maqsad qilib qo‘yildi.

Alifbe darsligining 2-darsida esa o‘quvchilarga so‘z va gap yuzasidan tushuncha va topshiriqlar rasmlar asosida berib borilgan . Bu o‘quvchilarning mustaqil, erkin fikrlash qobiliyatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

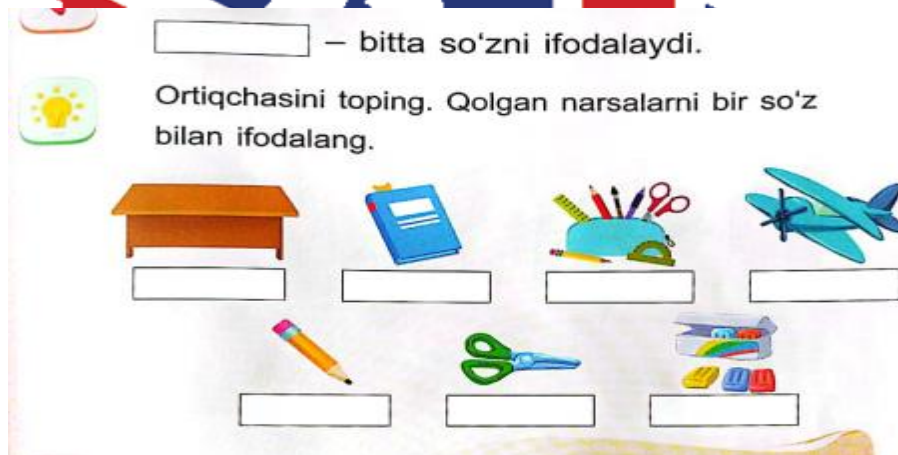
Bolalar bu davrda, birinchidan, kiyim-kechak, ish qurollari, mevalar kabi predmetlar bilan tanishish yordamida so‘zni ongli ishlatishga; ikkinchidan, turli sodda yig‘iq gap (Bolalar yuguryaptilar), sodda yoyiq gap (Lola do‘konga bordi), uyushiq bo‘lakli gap (Anvar o‘qidi va yozdi) tuzadilar. Ular bu ko‘nikmalarni amaliy mashqlar yordamida egallaydilar.

Alifbe darsligida 9-sahifasida turli sodda yig‘iq yoki yoyiq gaplardan foydalanib matn tuzishga doir topshiriqlar berilgan. Bu o‘quvchilarning dastlabgi savod o‘rgatishgacha bo‘lgan davrda o‘quvchi nutqini rivojlantirish uchun juda samaralidir.

<sup>1</sup> Karima Qosimova, Safo Matchonov, Xolida G‘ulomova, Sharofat Yo‘ldosheva, Sharoljon Sariyev ONA TILI O‘QITISH METODIKASI. Toshkent «N O SIR» nashriyoti 2009. 45-b.



Bolalarning shaxsiy tajribalari, kishilar hayoti va tabiatni kuzatishlari nutq o‘stirish uchun asosiy manba hisoblanadi. Narsalar, uy -ro‘zg‘or buyumlari, o‘simliklar, hayvonlar qiziqarli suhbat uchun mavzu bo‘lib xizmat qiladi. Suhbat jarayonida bolalarda hosil qilingan tasavvur asosida aniq tushunchalar shakllanadi.



Savod o‘rgatish davrida nutq o‘stirishga oid ish turlariga atrofdagi jonli predmetlarning nomini, ularning belgilarini aytish, predmetlarni ma’lum belgilari asosida guruhlash kabi mashqlar kiradi.

Savod o‘rgatish davrida o‘quvchilarning talaffuzi ustida ishlash ham katta ahamiyat kasb etadi, chunki ko‘pgina bolalarning talaffuzida kamchiliklar bo‘ladi: bir tovush o‘rniga boshqasini (sh o‘rniga s, r o‘rniga I) talaffuz qiladilar, chuchuk

til bilan duduqlanib gapiradilar, soʻzdagi ayrim tovushni tushirib yoki boshqa bir tovush qoʻshib talaffuz qiladilar, tovushlar oʻrnini almashtirib qoʻyadilar va hokazo. Bu kamchiliklarni bartaraf etish uchun logopedlar maxsus mashqlardan foydalanadilar. Oʻqituvchi ham har bir darsda va darsdan tashqari vaqtda oʻquvchilar talaffuzini kuzatib borishi, kamchiliklarni aytib, toʻgʻri talaffuz namunasini koʻrsatishi lozim.

Savod oʻrgatish davridagi har bir dars jarayonida nutq oʻstirish ishiga alohida eʼtibor qaratish lozim. Shundagina oʻquvchilarda adabiy nutq (shevalar taʼsirisiz, adabiy meʼyor asosidagi nutq) koʻnikmalari shakllanadi va malakaga aylanadi.<sup>2</sup>

Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishi faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. Oʻquvchi uchun esa nutq maktabda muvaffaqiyatli taʼlim olish qurolidir.

#### Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. Adizova Nigora Bakhtiyorovna. DEVELOPMENT OF DIVERGENT THINKING AND SPEECH OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS. International Journal of Advance Scientific Research. VOLUME 03 ISSUE 06 Pages: 46-51.
2. Adizova Nigora Bakhtiyorovna. VIEWS ON THEORETICAL ISSUES OF DIVERGENT THINKING IN SCIENTIFIC RESEARCH. VOLUME 03 ISSUE 06 Pages: 17-21
3. Adizova Nigora Bakhtiyorovna. A System for Improving the Competence of Future Primary Class Teachers by Developing Divergent Thinking. International Journal on Integrated Education  
<https://journals.researchparks.org/index.php/IJIE>

<sup>2</sup> Karima Qosimova, Safo Matchonov, Xolida Gʻulomova, Sharofat Yoʻldosheva, Sharoljon Sariyev ONA TILI OʻQITISH METODIKASI. Toshkent «N O SIR» nashriyoti 2009. 47-b.